

S onu stranu podrijetla riječi *saudade*¹ (ili antropologija jednoga kolektivnog osjećaja)*

UVOD

Nema sumnje da brazilski identitet – ili ono što pomaže dati smisao našim životima i što se manifestira ne samo u teritorijalnosti (kao fizičkom prostoru) nego i na kulturnom planu (kao virtualnom prostoru) – obuhvaća bezbroj posebnih obilježja, varirajući od onih popularnih dimenzija kao što su nogomet i karneval, kao što je poznata lutrija iz Rija, zvana *jogo do bicho* i – zašto ne? – roštilj krajem tjedna. Između polova onoga što je najočitije i onoga što je najvažnije, ali manje vidljivo, postoji široka paleta simbola koji komuniciraju nama i pogotovo drugima što to znači biti Brazilac. *Saudade*, kao što predlažem u ovome članku, figurira kao jedan od tih skromnijih ili implicitnijih simbola. O njemu se ne govori kao o nogometu i karnevalu (s vidljivijom ili više tjelesnom percepcijom), ali ga se osjeća (s manje vidljivom percepcijom, iako se osjeća u tijelu i duši), kao što je i prisutan u zavjetima ljubavi, prijateljstva te u tragičnim prilikama gubitka i boli.

Iako se o toj riječi malo govori kao o činjenici brazilskog identiteta (i to potvrđuje gore izloženi stupanj nevidljivosti), *saudade* je ključan osjećaj za one koji žive u našem društvu. Nemoguće je biti Brazilac a ne poznavati taj osjećaj, pogotovo ga nikada ne doživjeti. Osim toga, *saudade* je osjećaj što ga dijele narodi koje je Portugal kolonizirao, to je nasljedna osobina proizašla iz činjenice da su Portugalci osnivači ili “pronalazači”, ovisno o gledištu analize, naše zemlje.

S obzirom na važnost termina *saudade* za one koji su Brazilci i takvima se smatraju, nije čudo da se među istražiteljima, stručnjacima i znatiželjnicima javlja žestoka rasprava o pretpostavljenom “istinskom” etimološkom podrijetlu riječi. U sljedećim recima skicirat ću tu raspravu u općim crtama kako bismo shvatili kakav je antropološki doprinos toj temi.

RASPRAVA O TERMINU I O OTKLONU OD PROBLEMA

Etimologija riječi *saudade* stvorila je velike kontroverze među portugalskim lingvistima, filozofima, kao i stručnjacima i znatiželjnicima o tom pitanju, nasuprot brazilskim znanstvenicima, gdje se većina

zadovoljila tek doticanjem predmeta u antologijama o *saudadeu*, uz malobrojne radove koji su pokušali objasniti podrijetlo te riječi. Nedavno je Portugalka Maria Paula Lamas² vrlo uspješno sažela pokušaje definiranja pretpostavljenoga podrijetla toga pojma:

U biti, *saudade* je intimno povezan s portugalskim narodom, iako to nije osjećaj koji isključivo pripada tom narodu. Međutim, riječ je o složenijem problemu nego što se to na prvi pogled čini. S obzirom na tu činjenicu postoje mnoge definicije i kontradikcije, mnogostruki su konteksti i njihove implikacije, ali ne postoji nijedan konačan rezultat. (Lamas, 2003, str.10)

Kao što je već rečeno, namjeravam ovdje pokazati osnovne rasprave o tom toliko razvikanom osjećaju o kojem se uvelike raspravlja u Portugalu, i toliko doživljavanom, ali malo razmatranom u Brazilu, kako bih bolje uputio čitatelja i kako bi se shvatilo što nazivam *otklonom od problema* ili što je zapravo važno istražitelju kojemu je predmet proučavanja *saudade*.

Pogledajmo dvije najznačajnije struje te rasprave koja je ujedinila i razjedinila i Portugalce i Brazilce u istim grupama. Možemo je podijeliti na dva pola. S jedne strane imamo znanstvenike koji zagovaraju arapsko podrijetlo riječi *saudade* (*sawda*)³; a s druge strane, one koji tvrde da riječ *saudade* vuče podrijetlo iz latinskoga jezika (*solidad*). Prvu teoriju zagovaraju Brazilac José Antônio Tobias i Portugalac Antônio Borges de Castro, dok je na drugom polu poznata portugalska znanstvenica Carolina Michaelis de Vasconcelos⁴.

¹ *Saudade* – ta neprevodiva, a stalno prisutna portugalska riječ, obuhvaća sljedeće konotacije: čežnja, tuga, sjeta (op. prev.).

² Izvorno objavljeno kao: *Para além da origem da palavra saudade (Ou antropologia de um sentimento coletivo)*, Revista litteris, Número 4, março de 2010.

³ U eseju: *Reflexões sobre a saudade*, Impressão José Fernandes, Lda., Lisabon, 2003.

⁴ Iz arapske riječi *sawda* u značenju “crna žuč” nastala je i riječ *sevdah*, koja označava ljubavnu čežnju, tužan zanos, te riječ *sevdalinka*, koja označava glazbenu popijevku tugaljivih i nostalgičnih tonova, te je očita analogija *sevdaha* i *saudadea*, pogotovo ako ih promatramo kroz njihov glazbeni izraz – *sevdalinka* i *fado* (op. prev.).

⁵ Iz njezine knjige: *A Saudade Portuguesa: divagações filológicas e litero-históricas em volta de Inês de Castro e do cantar velho Saudade Minha – Quando te veria?*

Prema mišljenju Brazilca Joséa Antônio Tobiasa⁵ (koji nažalost nije pročitao Joaquima Nabuca – a poslije ćemo i vidjeti zašto), riječi iz drugih jezika kao *souvenir* (francuski), *Sehnsucht* (njemački), *nostalgia* (grčki) i *remembrance* (engleski) ne mogu poslužiti za prijevod portugalske riječi *saudade*, jer iako autor priznaje izvjesnu univerzalnost osjećaju *saudade*, tvrdi da riječ *saudade* sadrži dubinu u svim svojim značenjima. Autor raščlanjuje gore navedene termine kako bi pokazao njihovu razliku od riječi *saudade*. Njemački *Sehnsucht* veže se samo za osobe; francuski *souvenir* ne odnosi se samo na ljubav, nego se može povezivati i s vrlo neugodnim stvarima, grčka *nostalgia* je samo nedostatak domovine, a engleski *remembrance* je samo općenito sjećanje, uz prisutnost ljubavi ili bez nje.

Iako pripada skupini onih koji vjeruju u arapsko podrijetlo riječi *saudade*, koje J. A. Tobias svrstava u moguće nasljeđe, autor nam govori da riječ *sawda* označava melankoliju, empatičnu patnju, depresiju i bol srca. Obratimo pozornost da to nije savršen prijevod riječi, ali autor upozorava da nijedan termin nije započeo kao *saudade*, jer ni termin ni osjećaj nisu stvoreni odjednom, nego su pomalo ulazili u uporabu u portugalski jezik, dok se nije oformio pojam kakav imamo danas. Autor navodi da se riječ *saudade* u Brazilu shvaća i doživljava manje ili više snažno ovisno o regiji. *Saudade* se snažnije javlja u sjeveroistočnom području i u državama kao Bahia, Ceará, Minas Gerais, nego u državama kao što su Santa Catarina i Rio Grande do Sul. Prema autoru, to se može objasniti različitim kulturama naroda koji su kolonizirali Brazil, s time da su brazilske južne krajeve kolonizirali Talijani i Nijemci, odvajajući se od tipično portugalske kolonizacije u sjeveroistočnim predjelima, gdje riječ *saudade* ne samo da ima veću snagu nego je i općenito više doživljavana i percipirana. Ali ova mi se pretpostavka ne čini naročito osnovanom, jer je *saudade a priori* prisutan na cijelom brazilskom teritoriju, pa reći da jedna pokrajina osjeća više *saudadea* od druge teško je izmjeriti, procijeniti i dokazati.

Manuel Bandeira doduše pridonosi takvom viđenju brazilskog Sjeveroistoka iznoseći u svojoj pjesmi *Sjećanje na Recife*: “Iza kuće nalazila se ulica *Saudade*...” Mjesto na kojem se *saudade* više osjeća, gdje postoje ulice, rijeke i mostovi s tim nazivom otisnutim na pločama uz ceste.

Tražeci filozofsko određenje, Tobias definira *saudade* kao “gorko-slatki osjećaj zbog odsutne ljubavi” (Tobias, 1997, str.28). Dakle, *saudade* se povezuje s odsutnošću i s ljubavlju. Ta odsutnost ne osjeća se samo kao nedostatak, nego kao ugodan nedostatak, iako ostavlja gorak okus. Naravno! Zato što je odsutan! A ljubav se spominje zato što se radi o nedostatku drage osobe, stvari ili događaja za onoga tko osjeća *saudade*. Vidjet ćemo da je definicija koju Tobias

predlaže u skladu sa sociološkim pristupom pojmu *saudade*.

No portugalski esejist Antônio Borges de Castro⁶, za razliku od svojega zemljaka koji je radije analizirao četiri različita jezika, odlučio se na detaljnije proučavanje njemačkoga jezika kako bi pokazao koliko je riječi u njemačkom jeziku potrebno za formiranje značenja riječi *saudade*:

Da bi se ovaj termin preveo na njemački, osim već poznate riječi “*Sehnsucht*” (žudnja za viđenjem), potrebno je pridodati još dva termina, “*Heimweh*” (žudnja za povratkom) i “*Wehmut*” (osjećaj bola). (Castro 1985, str.12)

Dakle, da bi se *saudade* preveo na njemački, potrebno je stapanje tri pojma, što je velika razlika u odnosu na govornike portugalskoga jezika koji koriste samo jedan pojam da izraze ono što ta jedina riječ, *saudade*, označava u smislu osjećaja.

Isti autor brani arapsko podrijetlo te riječi, suprotstavljajući se latinskim korijenima, jer prema njegovu mišljenju latinsko podrijetlo ukazuje na individualno značenje. Esejist tvrdi da je navodno podrijetlo iz latinskoga *solitudo* ili *soliditas*, u značenju samoća, pogrešno, jer se kod *saudadea* radi o kolektivnom osjećaju, “nema *saudade* samo onaj koji odlazi, nego i oni koji ostaju, mnogi osjećaju odsutnost dragoga bića” (Castro 1985, str.15). Preko portugalske poslovice: “Tko odlazi, *saudade* odnosi, tko ostaje, *saudade* nosi”, autor dokazuje svoju tvrdnju da je *saudade* kolektivan osjećaj, “jer ako je onaj koji odlazi sâm, nisu sami oni koji ostaju, a oni, uglavnom, osjećaju više *saudadea* za onime koji je otišao” (*Idem*). Autor također ističe arapsku prisutnost na Iberskom poluotoku od 8. do 14. stoljeća, i činjenicu da mnoge portugalske riječi vuku podrijetlo od arapskih riječi, među njima *chafariz*, *enxaqueca*, *alfazema*, *fulano*⁷ pa tako i riječ *saudade* sa svojim varijantama: *saudoso*, *saudosismo* i *saudosista*.⁸

Prisjetimo se kako je Joaquim Nabuco na konferenciji *Camões: the lyric poet*⁹, sa svojom uobičajenom sociološkom i kulturološkom percepcijom, izjavio kako bi, da se iskaže *saudade* nekome iz anglosaksonske kulture i rasuđivanja, bilo potrebno upotrijebiti četiri riječi: *remembrance*, *love*, *grief* i *longing*. Kao što se vidi, sam Nabuco se već ne slaže s jednostavnim prijevodom riječi *saudade* riječju *longing*, kao što navode rječnici. Prema Nabucu, *saudade* je više od toga te zato, iako je taj osjećaj univerzalan među narodima, jer ga je svako ljudsko biće kadro shvatiti i osjetiti, brani tezu da je samo portugalski

⁶ U njegovu eseju: *Saudade (ensaio) – Etimologia (árabe); Significação; Antologia*, Tipografia Nunes, Lisabon, 1985.

⁷ Port. *chafariz* – česma; *enxaqueca* – migrena; *alfazema* – lavanda; *fulano* – taj, tip (op. prev.).

⁸ Port. *saudoso* – čeznutljiv; *saudosismo* – saudosizam, portugalski pjesnički pokret; *saudosista* – onaj koji čezne, ili sljedbenik pokreta saudosizam (op. prev.).

⁹ Konferencija održana u Vassar Collegeu, 1909.

⁵ Iz njegove knjige: *A saudade: idéia ou sentimento*, AM Edições, São Paulo, 1997.

jezik sposoban izraziti osjećaj tako izuzetne gustoće i sadržaja u samo jednoj riječi. Zbog toga Nelly de Carvalho¹⁰ određuje *saudade* kao riječ-sintezu. Bilo da se radi o spoju triju njemačkih termina kao što navodi Castro ili četiriju engleskih termina kao što navodi Nabuco.

Teza Joaquim Nabuca donosi nam drugu dimenziju rasprave o etimološkom podrijetlu riječi *saudade*, razmatrajući radi li se o posebnom izrazu jednoga određenog društva ili o univerzalnom osjećaju među ljudima. Njegova oštromna percepcija razjasnila mi je ono što nazivam *otklonom od problema*.

Između četiri gore navedena autora, samo Carolina Michaelis de Vasconcellos zagovara da je *saudade* univerzalna, no čak i ona na kraju odustaje od svoje vizije govoreći da je u Portugalu – zemlji njezine analize i preokupacije – *saudade* zadobila jednu posebnu konotaciju. Već Tobias brani Nabucovu tezu:

Kristalizirati osjećaj tih višestrukih i različitih ljubavi u samo jednoj riječi, [...] to je stoljetni posao koji je obavljao jedan narod, narodi portugalskoga jezičnog izraza i narod Galicije. (Tobias 1997, str. 39)

Castro koristi rečenicu svojega zemljaka Garreta, pridružujući se ovoj dvojici prethodnih u shvaćanju posebnosti *saudadea*.

To je vjerojatno najumilniji i najnježniji jezični termin. Ideja, osjećaj što ga ta ideja izražava zacijelo je prisutan i u drugim zemljama, ali da postoji posebna riječ za njegovo označavanje, to nema nijedan jezik osim portugalskoga (Castro 1985, str. 2).

Ovdje ulazimo u paradoks. Ako je *saudade* univerzalan osjećaj, a istodobno ne postoji ni u jednom drugom jeziku, osim u portugalskom, znači li to da taj osjećaj koristi jednu tako zgusnutu riječ čiji opseg iscrpljuje sve dimenzije svojega smisla kao da razmatramo činjenicu da naši osjećaji postoje kao osjećaji samo ako ima riječi koje ih definiraju? Odnosno, *saudade* je *saudade* i osjeća se kao *saudade* samo zato što postoji posebna riječ u rječniku određenoga naroda kojom se može izraziti i osjećati.

Zapravo je riječ *saudade* ta koja nam osvještava osjećaj, a ne sam osjećaj koji nam se na neki način otkrio kao *saudade*. *Saudade* je jedino moguće zato što postoji kategorija *saudade* kojom ga osjećamo. Stoga, nama koji imamo *saudade* kao izvornu kategoriju, ne zvuči tako čudno Garretova tvrdnja. Nema sumnje da je ideja riječi *saudade* univerzalna, ali samo ako se osjeća kroz vlastitu *saudade*. Za razliku od mrtvih jezika, koji više nemaju naroda koji bi im dali život, *saudade* treba govoriti i osjećati da bi postojala. Ne zato što bi ljubav ili prijateljstvo bile riječi koje se manje osjećaju, to bi značilo biti u zabludi, ali vjerujem da je *saudade* riječ koja mora biti stalno živa, jer se ona osjeća u tijelu osobe koja je njome obuzeta.

Nema načina da se zabunimo osjećamo li *saudade* ili ne, kao što se događa s ljubavlju. Na tu dimenziju pokušavam skrenuti pozornost. A jedini jezik koji ima taj pojam u svojoj strukturi je portugalski. Zbog toga mnogi autori brane posebnost toga pojma. Imajte na umu da su svi ti isti autori portugalskog ili brazilskog podrijetla, to znači da svi ne samo da govore portugalski nego su od djetinjstva odgajani da misle u toj lingvističkoj strukturi, koja vidi i osjeća *saudade* kao dragocjeno dobro, dragulj koji se čuva u srcu s pažnjom i ljubavlju. Kao što predlažem u svojoj disertaciji (Silveira, 2007), *saudade* je blago, ona je drago, voljeno vrijeme.

I ovdje dolazimo do onoga što nazivam *otklonom od problema*. Kako se ništa ne rješava između dvije strane rasprave, sociologu koji želi proučavati *saudade* i cijelo područje koje je već izgrađeno na značenju te riječi činilo bi se da je središnje pitanje rasprave ostavljeno po strani. Neprestano se zadržavati u raspravi s jasno apsolutnim tezama ne bi sociologu moglo poslužiti kao odgovor na pitanje koje postavlja: u čemu zapravo leži važnost *saudadea* ili, da budemo izravniji, zašto je *saudade* potaknuo tako žestoku raspravu o njegovu navodnom istinskom podrijetlu i o tome je li to univerzalan ili poseban osjećaj?

Možda se izlaz nalazi u onome što kaže Brazilac Osvaldo Orico¹¹, član brazilske Akademije književnosti, naglašavajući važnost vokacije riječi *saudade*, zbog koje osjećamo upravo ovo *sada*, a ostavljajući postrance navodno “istinsko” podrijetlo te riječi i radi li se o posebnom osjećaju jedne kulture ili o univerzalnom obilježju. Orico određuje *saudade* kao živu riječ, kao termin koji daje život svemu onome što je mrtvo. Ali čak i s tim trećim pogledom na problem, autor nije dugo izdržao u svojoj tezi, te je tvrdio da je *saudade* poseban osjećaj naše kulture:

Nijedna riječ ne prevodi na zadovoljavajući način spoj osjećaja koji su sadržani u riječi *saudade*.

Bilo bi potrebno i u drugim zemljama izraditi pojam koji bi također spojio svijet osjećaja u jedan termin. (Orico 1948, str. 12)

Dakle, od gore navedenih autora, samo jedan zagovara univerzalnu stranu *saudadea*, a svi ostali se na neki način slažu (čak i u lapsusu) da taj osjećaj posjeduje snažnu posebnost u jezicima koji je imaju u svojem rječniku.

Ako za sociologa postoji *otklonom od problema*, što je onda doista važno u ovoj raspravi ili što ima veću težinu, ako se tako može reći, u objašnjenju pojma *saudade*?

Ono što je ovdje važno, dakle, nije pitanje postoji li riječ sa značenjem *saudade* doista jedino u portugalskom jeziku, nego je važno da je govornici toga jezika određuju kao takvu. *Saudade* se dakle shvaća kao vrijednost, kao “dobro” za društva koja dijele taj

¹⁰ Carvalho, Nelly de: *A saudade na língua portuguesa*. In: *Confluência*, Časopis Instituta za portugalski jezik, br. 31, Rio de Janeiro, 2006.

¹¹ *A saudade Brasileira*, Editora S/A a Noite, Rio de Janeiro, 1948.

pojam. Važnost riječi ostvaruje se u samom trenutku kada je evocirana, odnosno to je ta vrijednosna težina koju ona ima za brazilsko i portugalsko društvo, to je ono što ta riječ znači za govornike toga jezika, a otkriva se u trenutku njezine evokacije. Jer osjećaj je jedino moguće osjetiti polazeći od pojma koji mu daje oblik.

Kao što je Geertz¹² uspješno odredio, antropolog ne mora zamišljati ili tražiti je li ono što izvorni govornici misle istinsko ili ima smisla u objektivnom i "realnom" svijetu izvan simboličkog i mitološkog svijeta izvornoga govornika. Zadatak je shvatiti koje su to vrijednosti koje izvorni govornici posjeduju i daju svijetu u skladu s vlastitim simboličkim aparatom i socijalnom strukturom. Da to kažemo Geertzovom terminologijom, trebali bismo uvijek gledati "sa stajališta izvornih govornika" (Geertz, 1997).

Što se tiče naše teme, može biti vrlo poticajno tražiti jedinstven korijen za riječ *saudade* i još nastojati saznati ili pokušati na sofisticiran način izreći je li *saudade* univerzalan osjećaj koji pripada svim ljudima ili je to posebna vrijednost određenoga društva. Ali ono što je doista važno antropologu jest znati što sami izvorni govornici, u svojoj simboličkoj strukturi, smatraju vrijednošću, što daje smisao njihovu postojanju i trajanju na ovome svijetu – a u brazilskome slučaju, i na onome drugom svijetu!¹³

Ako se *saudade* smatra neprocjenjivom vrijednošću za određivanje brazilskoga "bića", i ako je u toj vrijednosti stopljena ideja o posebnosti osjećaja, to je ono što označava najvažniju odrednicu u antropološkom pogledu. Sva ta rasprava bila je i jedino je moguća jer u vrijednosnoj strukturi govornika portugalskoga jezika *saudade* ima svoje mjesto kao "dobro", kao drago i željeno vrijeme, te je njezina važnost tolika da takvu nijedno drugo društvo nema i ne navodi da je osjeća kao što je mi osjećamo. Zbog toga pokušaji približavanja drugim jezicima znače više potvrdu posebnosti nego navodne univerzalnosti toga pojma.

Valja ipak podsjetiti: ako oni koji riječ *saudade* dijele u svojoj lingvističkoj i simboličkoj strukturi, shvaćaju *saudade* kao nešto jedinstveno, sa svim iznesenim vrijednostima, to ne znači da je njihov osjećaj "zatvoren" za članove drugih kultura i naroda. Kao sve što se dotiče ljudskoga znanja, i *saudade* se može podučavati i osjećati kao bilo koja druga stvar, kao bilo koja druga kulturna vrijednost podložna prijenosu. Ali to ne sprečava znanstvenike i stručnjake da i dalje pokušavaju pronaći odgovore o razlozima zbog kojih se *saudade* toliko vrednuje u kulturama koje dijele istu lingvističku strukturu – te se na taj način udaljuju od trećega gledišta što ga je predložio Orico i priklanjaju *otklonu od problema*.

S portugalskoga prevela
Tanja TARBUK

¹² Geertz, Clifford: *O Saber Local: novos ensaios em antropologia interpretativa*, Editora Petrópolis, Rio de Janeiro, 1997.

¹³ Da bi se shvatio razlog ove tvrdnje, vidi DaMatta, Roberto: *A Casa e A Rua – Espaço, Cidadania, Mulher e Morte no Brasil*, Editora Rocco, Rio de Janeiro, 1997.

BIBLIOGRAFIJA

Carvalho, Nelly, 2006. "A saudade na língua portuguesa". U: *Confluência: Revista do instituto de literatura portuguesa*, br. 31, Rio de Janeiro.

Cascudo, Luís Câmara, 2004. *Locuções Tradicionais do Brasil*. São Paulo: Global Editora.

Castro, Antônio Borges de, 1985. *Saudade (ensaio) – Etimologia (árabe); Significação; Antologia*. Porto: Tipografia Nunes.

DaMatta, Roberto, 1993. "Antropologia da Saudade". U: *Conta de Mentiroso: sete ensaios de antropologia brasileira*, Rio de Janeiro: Editora Rocco.

DaMatta, Roberto, 1997a. *Carnavais, Malandro e Heróis – para uma sociologia do dilema brasileiro*, Rio de Janeiro: Editora Rocco, 6. izdanje.

DaMatta, Roberto, 1997b. *A Casa e A Rua – Espaço, Cidadania, Mulher e Morte no Brasil*. Rio de Janeiro: Editora Rocco.

Freyre, Gilberto, [1. izd. 1963] 2003. "Em torno do conceito Hispânico ou Ibérico de tempo". U: *Palavras Repatriadas*, São Paulo: Ed. Universidade de Brasília.

Geertz, Clifford, 1997. *O Saber Local: novos ensaios em antropologia interpretativa*. Rio de Janeiro: Editora Petrópolis.

Holanda, Sérgio Buarque, [1. izd. 1936] 1995. *Raízes do Brasil*. São Paulo: Ed. Companhia das Letras.

Lamas, Maria Paula, 2003. *Reflexões sobre a saudade*. Lisabon: Imprensa José Fernandes.

Nabuco, Joaquim, 1909. "Camões: the lyric poet". Predavanje na Vassar Collegeu. Tekst dostupan digitalnoj zbirci Fundação Joaquim Nabuco.

Orico, Osvaldo, 1948. "A Saudade Brasileira". Rio de Janeiro: Editora S/A A Noite.

Silveira, Leonardo Lucena Pereira Azevedo da, 2007. *Em Busca do Tempo Querido: um estudo antropológico da saudade*. Rio de Janeiro: Pontifícia Universidade Católica.

Tobias, José Antônio, 1997. *A Saudade: idéia ou sentimento*. São Paulo: AM Edições.

Vasconcellos, Carolina Michaelis de, 1914. *A Saudade Portuguesa: divagações filosóficas e litero-históricas em volta de Inês de Castro e do cantar velho Saudade Minha – quando te veria?*. Porto: Edição Renascença Portuguesa.

SUMMARY

BEYOND THE ORIGIN OF THE WORD SAUDADE

Although the word *saudade* is considered unique within the Brazilian and Portuguese cultures and although it is used in both popular and erudite terminology in both cultures, still additional research is needed to prove these assertions. The debate about *saudade* no longer revolves around two antagonized blocks in relation to the word's origin and discussion of its universal or local application. With this in mind, an analysis trying to sidestep these questions will propose a third approach to the problem.

Key words: *saudade*, time, anthropology, feeling, Portuguese literature.

BILJEŠKA O AUTORU

Leonardo Lucena Pereira Azevedo da Silveira magistrirao je sociologiju na Katoličkom sveučilištu u Rio de Janieru. Fokus njegova istraživačkoga rada usmjeren je na posebnost brazilske kulture ili ono što

Brazil čini jedinstvenim u sociološkim kategorijama, specijalizirajući se u raspravi o *saudade*. Objavio je knjigu *Em Busca do Tempo Querido: um estudo antropológico da saudade*, Pontifícia Universidade Católica, Rio de Janeiro, 2007, iz koje je izvučen ovaj članak.